

Dossier

“Digitaal Erfgoed en ons Collectief Geheugen”

Ingrid Dinnissen
0430145

Master Nieuwe Media en Digitale Cultuur
Universiteit Utrecht

Begeleiders: Isabella van Elferen en Marianne van den Boomen
14-04-2006

Voorlopige Onderzoeksopzet, “Digitaal Erfgoed en ons Collectief Geheugen”

*Cultureel erfgoed is ons maatschappelijk kapitaal, ons collectieve geheugen.
Het is een onschatbare bron van kennis, creativiteit en identiteit.¹*

Het collectieve culturele geheugen verbindt het heden met het verleden. De ontwikkelingen in nieuwe media technologieën hebben invloed op ons cultureel geheugen. Zowel ons individuele als culturele geheugen worden in steeds grotere mate beïnvloed door moderne technologieën wat weer tot gevolg heeft dat het geheugen niet alleen wordt vastgelegd en herinnerd door media, maar ook wordt gevormd en geproduceerd door de media. De digitale media bieden nieuwe manieren voor het opslaan, terugvinden en archiveren van persoonlijke en collectieve herinneringen, waardoor de Nederlandse geschiedenis en cultureel erfgoed voor iedereen toegankelijk en beschikbaar wordt. Hierdoor ontstaat er een grote diversiteit aan infrastructuur en inhoud, en ontstaat de mogelijkheid oude kunstwerken die niet meer tentoongesteld worden ineens te bekijken via het Internet.

Het Internet is een medium dat vaak gebruikt wordt bij de digitalisering van cultureel erfgoed. Dit medium wordt inmiddels door het gros van de mensen in Nederland en over de gehele wereld gebruikt. Dankzij het Internet wordt informatie in een vaak overzichtelijke layout gegoten, zoals in een tijdschrift, waarbij mensen via onder meer hyperlinks aan verwante informatie kunnen komen. Daarnaast geven ‘nieuwe’ media, zoals het Internet, vaak een nieuwe vorm aan bestaande media om zo het grote publiek te kunnen bereiken². Oftewel, zoals Bolter en Grusin beargumenteren in hun boek *Remediation*³, het internet is eclectisch en remedieert bijna elk visueel en verbaal medium dat er bestaat.

Dankzij deze ontwikkelingen kunnen en zijn we ons ook meer gaan bezighouden met het Nederlandse culturele erfgoed. Met behulp van subsidies van overheid zijn in de afgelopen jaren vele digitaliseringprojecten afgerond bij cultuur- en erfgoedinstellingen en dit zal in de nabije toekomst alleen maar toenemen. Een voorbeeld is *Het Geheugen van Nederland*, een project van de Koninklijke bibliotheek. Via de website van *Het Geheugen van Nederland* heb je als bezoeker toegang tot een grote digitale verzameling van illustraties, foto's, teksten, films en audiofragmenten met betrekking tot de Nederlandse geschiedenis en cultuur.

Doordat we nu niet alleen digitale bronnen kunnen raadplegen, maar ook kunnen aanvullen en verrijken, kan iedere gebruiker zelf nieuwe verbanden leggen. Er ontstaat dus een andere manier van omgaan met cultureel erfgoed en daarmee ook ons collectieve culturele geheugen. Deze verandering wil ik in mijn onderzoek in kaart brengen. Ik zal gaan kijken naar de huidige en mogelijke rol die nieuwe media (kunnen) spelen voor een duurzame bewaring en toegankelijkheid van (digitale) culturele objecten en wat dit betekent voor onze omgang met cultureel erfgoed.

Ik wil hiermee aantonen dat digitalisering van Nederlands cultureel erfgoed meer met zich meebrengt dan het realiseren van een website met mooie afbeeldingen. Dit zal ik onder meer doen aan de hand van een case-study. In deze case-study zal ik mij richten op Het Geheugen van Nederland.

¹ Wijnhoven, Leo en Van der Hoeven, Quirine. *Digitalisering brengt erfgoed dichterbij*. Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, december 2005

² Lister, Martin et al. *New Media: a critical introduction*. (Londen: Routledge, 2003)

³ Bolter, Jay David en Grusin, Richard. *Remediation: Understanding New Media*. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000)

Onderzoeksvraag:

In hoeverre bepalen nieuwe media technologieën onze omgang met Nederlands cultureel erfgoed en ons cultureel geheugen?

Subvragen:

- Wat is het belang van cultureel erfgoed?
- Wat wordt er bedoeld met collectief geheugen?
- Wat houdt digitalisering van cultureel erfgoed precies in?
- Wat zijn de mogelijkheden voor digitalisering?
- Welke rol speelt de overheid bij de digitalisering van cultureel erfgoed?
- Waar is de selectie van en binnen digitaliseringprojecten op gebaseerd?

Kernwoorden:

Digitaal cultureel erfgoed, Collectief geheugen, Remediatie, Interface, Nederlandse overheid.

Theoretische inbedding

Er zijn in de afgelopen jaren meerdere onderzoeken gedaan naar cultureel erfgoed, zoals door David Lowenthal, maar sinds de digitale revolutie is er steeds meer aandacht ontstaan voor de digitalisering van ons cultureel erfgoed, waar de studie van Hal Thwaites een voorbeeld van is. Mijn onderzoek zal daar goed bij aansluiten en ik zal deze theorieën koppelen aan de theorieën van Andreas Huyssen en Maurice Halbwachs over het menselijke (collectieve) geheugen.

Daarnaast zal mijn onderzoek ook aansluiting vinden bij de cultuurtheorie van Pierre Bourdieu en de mediatheorieën van Marshall McLuhan, Lev Manovich, Jay Bolter en Richard Grusin. Ik zal deze theorieën in mijn studie toepassen op de digitalisering van Nederlands cultureel erfgoed en daarbij tegen elkaar uitzetten.

Methode

De opzet van onderzoek is als het volgt. Allereerst zal ik een literatuuronderzoek doen naar de meest belangrijke en relevante media- en cultuurtheorieën met betrekking tot de digitalisering van cultureel erfgoed. Hierbij zal ik belangrijke wetenschappers naast elkaar plaatsen en mijn eigen visie geven.

Daarnaast zullen deze vindingen gekoppeld worden aan een case-study. Deze case-study zal gaan over *Het Geheugen van Nederland*, een nationaal programma binnen de Koninklijke Bibliotheek, waarbij met behulp van nieuwe mediatoepassingen een beeldbank is ontwikkeld over de Nederlandse geschiedenis en cultuur. Via de website van *Het Geheugen van Nederland* heb je als bezoeker toegang tot een grote digitale verzameling van illustraties, foto's, teksten, films en audiofragmenten. En gezien ik onder meer het begrip remediatie wil bespreken in mijn onderzoek is deze website een geschikte case dankzij de diverse verzameling aan erfgoed materiaal.

De case-study is een geschikte methode voor mijn onderzoek omdat het vooral één enkele entiteit betreft, in dit geval het project *Het Geheugen van Nederland*, een project dat zich profileert als één van de, al dan niet dé, website van het digitale Nederlandse erfgoed. In een case-study gaat het vooral om de context van wat er onderzocht wordt, waarbij zoveel mogelijk belangrijke actoren geïdentificeerd worden. Deze methode is ook wel een onderzoeksstrategie waarbij diverse vormen van bewijs verzameld kunnen worden via verscheidene methodes⁴. Dit biedt mij de vrijheid om de website van *Het Geheugen van Nederland* te analyseren, eventueel resultaten uit een gebruikersonderzoek te gebruiken, eventueel een interview af te nemen met de projectleider van *Het Geheugen van Nederland* en al deze verzamelde data vervolgens te koppelen aan de eerder besproken theorieën.

⁴ Case, Donald O. *Looking for information : a survey of research on information seeking, needs, and behavior*. (San Diego, California: Academic Press, an imprint of Elsevier Science, 2002)

Literatuurlijst

1. Bolter, Jay David en Grusin, Richard. *Remediation: Understanding New Media*. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000)
Remediatie, Interface
2. Halbwachs, Maurice. *Het collectieve geheugen*. (Leuven: Acco, 1991) Vertaald door Mark Elchardus (red.) Oorspronkelijk voor het eerst uitgebracht onder de naam *La Mémoire collective* (Paris: Presses Universitaires de France, 1950)
Digitaal cultureel erfgoed, Collectief geheugen
3. Huyssen, Andreas. "Present Pasts: Media, Politics, Amnesia" in *Public Culture* 12.1 (2000) 21-38. Beschikbaar op:
http://muse.jhu.edu/journals/public_culture/toc/pc12.1.html
Digitaal cultureel erfgoed, Collectief geheugen
4. Johnson, Steven *Interface culture*. (San Francisco: HarperEdge, 1997)
Remediatie, Interface
5. Levinson, Paul *The soft edge : a natural history and future of the information revolution*. (London: Routledge, 2001)
Remediatie, Interface
6. Lister, Martin et al. *New Media: a critical introduction*. (Londen: Routledge, 2003)
Remediatie, Interface
1. Lowenthal, David. *The heritage crusade and the spoils of history* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998)
Digitaal cultureel erfgoed, Collectief geheugen
7. Manovich, Lev. *The Language of New Media*. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2001)
Remediatie, Interface
8. McLuhan, Marshall. *Understanding media: the extensions of man* (New York: 1964)
Digitaal cultureel erfgoed, Remediatie
9. Raad voor Cultuur. *eCultuur: van i naar e. Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid*. (Juni 2003) Beschikbaar op:
<http://www.minocw.nl/cultuurict/publicaties/>
Digitaal cultureel erfgoed, Nederlandse overheid
10. Radstone, Susannah. *Memory and methodology*. (Oxford: Berg, 2000)
Collectief geheugen, Interface
11. Ribbens, Kees. *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*. (Hilversum, Verloren 2002)
Digitaal cultureel erfgoed, Collectief geheugen
12. Simons, Jan. *Interface en cyberspace: Inleiding in de nieuwe media*. (Amsterdam, Amsterdam University Press: 2002)
Remediatie, Interface

13. Thwaites, Hal, "Fact, Fiction, Fantasy: The Information Impact of Virtual Heritage," vsmm, p. 263, Seventh International Conference on Virtual Systems and Multimedia (VSMM'01), 2001.

Digitaal cultureel erfgoed, Collectief Geheugen

14. Turkle, Sherry. *Het tweede ik: computers en de menselijke geest*. (Groningen : Wolters-Noordhoff, 1986.) Vertaling van *The second self : computers and the human spirit* (1984) door Jan Verhulst.

Collectief Geheugen, Interface

15. Velthausz, Daan en Bruinsma, Eelco *Inventarisatie Infrastructuur Digitaal Erfgoed. Een onderzoek naar visies, belemmeringen en oplossingen*. (Telematica Instituut), oktober 2002. Beschikbaar op: www.minocw.nl/documenten/cultuurict-doc-2002-rapportide.pdf

Digitaal cultureel erfgoed, Nederlandse overheid

Overheidspublicaties:

1. Wijnhoven, Leo en Van der Hoeven, Quirine. *Digitalisering brengt erfgoed dichterbij*. Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, december 2005.
2. Van der Laan, Medy. "Speech van Staatssecretaris Van der Laan Symposium eCultuur in Beweging, 18 juni 2003, Media Plaza Utrecht". (2003) Beschikbaar op: <http://www.minocw.nl/toespraak/193>
3. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Verslag symposium 'e-Cultuur in beweging'. 18 juni, Utrecht. Beschikbaar op: <http://www.minocw.nl/cultuurict/publicaties/>

Digitaal cultureel erfgoed, Nederlandse overheid

Methodologische literatuur:

Case, Donald O. *Looking for information : a survey of research on information seeking, needs, and behavior*. (San Diego, California: Academic Press, an imprint of Elsevier Science, 2002)

Belangrijke websites:

- <http://www.geheugenvannederland.nl> De officiële website van *Het Geheugen van Nederland*. Laatst bezocht op 14-04-2006
- <http://www.digitaliseringerfgoed.nl> De officiële website van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap met informatie over het beleid op het gebied van digitalisering cultureel erfgoed van het Ministerie van OC&W en de betrokken partijen die dit beleid (mede) vormgeven. Laatst bezocht op 14-04-2006
- <http://www.den.nl> De officiële website van Digitaal Erfgoed Nederland. Laatst bezocht op 14-04-2006

Overige literatuur

- Bal, Maria Gertrudis *Acts of memory: cultural recall in the present* (Hanover: Univ. Press of New England, 1999)
- Benjamin, Walter. *Illuminations* (New York: Schocken Books, 1968)
- Bourdieu, Pierre. *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. (Amsterdam: Van Gennep, 1989)
- Ezendam, Yolanda *Het verleden van de toekomst : tien visies op de rol van cultureel erfgoed* (Utrecht : Federatie Stichts Cultureel Erfgoed, 2000)

Leesanalyses

Maurice Halbwachs: *Het Collectieve Geheugen*

Maurice Halbwachs (1877-1945) is een bekende filosoof / socioloog, die onder meer met Émile Durkheim en François Simiand heeft samengewerkt. Hij is vooral bekend om zijn ideeën over het collectieve geheugen. Zijn theorieën hierover zijn erg nuttig voor mijn onderzoek gezien ik ga kijken naar het cultureel erfgoed, wat door de Nederlandse overheid ook wel wordt beschouwd als ons collectief geheugen.

In zijn boek gaat Halbwachs niet specifiek in op bepaalde mediavormen. Zijn theorie beslaat drie gebieden, namelijk het collectief geheugen en het individuele geheugen; het collectieve geheugen en het historische geheugen; en het collectieve geheugen en de ruimte. Met name de eerste twee gebieden zijn van belang voor mijn onderzoek.

Volgens Halbwachs is het geheugen altijd collectief, want we dragen altijd steeds weer verschillende mensen in ons mee. Wanneer je bijvoorbeeld op vakantie gaat naar een bepaalde plek, wordt je vaak vergezeld door wat men over die heeft gelezen of heeft gehoord. Halbwachs stelt daarom dat wat je je vervolgens herinnert nooit een volledig persoonlijke herinnering zal zijn. Het collectieve geheugen wordt gedeeld, overgebracht en gevormd door een groep of samenleving. Volgens Halbwachs ontleent het collectief geheugen zijn kracht en duurzaamheid aan de collectiviteit. Hoewel het individuen zijn die zich dingen herinneren, doen deze individuen dat steeds als lid van een bepaalde groep.

Het internet kan bijdragen aan het ophalen van persoonlijke complexe en collectieve herinneringen. De vele forums op het internet bieden de mogelijkheid om met andere van gedachten te wisselen, daarnaast biedt een website als *Het Geheugen van Nederland* een schat aan foto's en andere afbeeldingen waardoor na het zien er van een bepaalde herinnering je misschien net te binnenschiet. Halbwachs geeft daarentegen ook aan dat het een getuigenis in welke vorm dan ook niet altijd volstaat om herinneringen op te wekken. Want wanneer je bij een bepaalde gebeurtenis aanwezig bent geweest en je daarvan foto's bekijkt, kunnen deze foto's misschien net zijn genomen op een plek waar jij niet was waardoor het jou niets zegt.

Daarnaast acht Halbwachs het mogelijk dat je je gebeurtenissen herinnert zonder er daadwerkelijk aanwezig te zijn geweest. Je kan er dan bijvoorbeeld over hebben gelezen. Halbwachs spreekt in deze context over een geleend geheugen: "Omdat ik deel uitmaak van die nationale groep zijn die gebeurtenissen, zelfs deze die zich vóór mijn geboorte hebben voorgedaan, mij niet vreemd."⁵ Dit geldt ook voor de digitalisering van cultureel erfgoed. Bepaalde werken waar je wel eens over hebt gelezen, maar nog nooit hebt gezien, kunnen dankzij digitaliseringprojecten getoond worden waardoor ons collectieve geheugen wordt gestimuleerd en gereconstrueerd. Halbwachs onderscheidt hierbij het autobiografische geheugen van het historische geheugen. En met name dit onderscheid en het onderscheid tussen individueel en collectief geheugen zijn van belang voor mijn onderzoek.

⁵ Halbwachs, Maurice. *Het collectieve geheugen*. (Leuven: Acco, 1991) Vertaald door Mark Elchardus (red.) Oorspronkelijk voor het eerst uitgebracht onder de naam *La Mémoire collective* (Paris: Presses Universitaires de France, 1950)

Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*

In het boek *Een eigentijds verleden* (2002) geeft Kees Ribbens een uitgebreid overzicht van theorieën over de alledaagse omgang van Nederlanders met het verleden sinds 1945. Ribbens is een van de eersten die uitgebreid stilstaat bij de manier waarop Nederlanders omgaan met de Nederlandse historie. Echter vanaf de jaren zeventig hebben volgens Ribbens uiteenlopende denkers en onderzoekers zoals Hermann Lübbe en David Lowenthal gehamerd op het belang van reflectie op de omgang met het verleden. Dergelijke studies zijn in de loop der jaren erna ook toegenomen. Lowenthal's studie zal ik ook betrekken in mijn onderzoek omdat hij zich specifiek met cultureel erfgoed heeft beziggehouden.

Wat Ribbens' boek *Een eigentijds verleden* vooral interessant maakt voor mijn eigen onderzoek is dat hij dus aandacht besteedt aan de interesses van Nederlanders en hun omgang met geschiedenis. Hij beschrijft meerdere benaderingen om de omgang met het verleden onder de loep te nemen, waarbij hij onder meer het cultureel erfgoed en de herinnering noemt. Twee thema's die ik wil inbedden in mijn onderzoek.

Ribbens noemt bij elke benaderingswijze verschillende belangrijke voor- en tegenstanders van die bepaalde benadering. Volgens Ribbens is de discussie rondom erfgoed vanaf de jaren tachtig vooral gaande in Groot-Brittannië. En ook hier noemt hij verschillende voor- en tegenstanders. Hij geeft hierbij aan dat cultureel erfgoed een enorme stimulans kan zijn voor de popularisering en democratisering van geschiedenis. Maar hij stelt wel dat deze belangstelling voor erfgoed erg selectief is: "vaak wordt het verleden genegeerd, maar tegelijkertijd worden nieuwe tradities in het leven geroepen en gecommercialiseerd en bloeit 'folk culture' als nooit tevoren"⁶

Wanneer Ribbens het heeft over de herinnering als benaderingswijze doelt hij op alles wat in verband wordt gebracht met herinnering, of ook wel het geheugen als geheel. Hoewel hij niet al te diep ingaat op het begrip herinnering of geheugen zijn de punten van de voor- en tegenstanders van deze benadering bruikbaar voor mijn onderzoek.

Ribbens besteedt in zijn boek geen bijzondere aandacht aan nieuwe media, die naar mijn idee ook een belangrijke rol speelt bij onze omgang met het verleden. Tegenwoordig kunnen we dankzij de nieuwe media, zoals het internet, ons meer en makkelijker bezighouden met geschiedenis. Informatie over en bepaalde gebeurtenis is snel gevonden via de vele online zoekmachines. De Nederlandse overheid is zich ook van bewust en stimuleert daarom ook de digitalisering van cultureel erfgoed, zodat we ook toegang tot bijzondere culturele werken kunnen krijgen. Zo is de *Beatrijs* (ca. 1374) nu ook online te bezichtigen via de website van de Koninklijke Bibliotheek en via de website van Het *Geheugen van Nederland* heb je toegang tot een beeldbank met vele historische afbeeldingen.

⁶ Ribbens, Kees. *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*. (Hilversum, Verloren 2002) p 31

Susannah Radstone, *Memory and Methodology*

In het boek *Memory and Methodology* geeft Susannah Radstone uitgebreide uiteenzetting van wat zich in de afgelopen jaren op het gebied van onderzoek naar het geheugen heeft afgespeeld. Ze laat zien dat in verschillende disciplines onderzoek naar het geheugen wordt gedaan. Zo verwijst ze onder meer Andreas Huyssen en Walter Benjamin, personen waarvan ik de theorieën ook wil inbedden in mijn onderzoek. Ze noemt Maurice Halbwachs en diens concept van het collectief geheugen echter niet. Ik zal dat in mijn onderzoek daarentegen wel doen, omdat zijn theorieën ook van toepassing zijn op mijn onderzoek.

Volgens Radstone betekent geheugen meerder dingen tegelijk en met het boek wil ze een aantal hedendaagse betekenissen die er aan het begrip geheugen worden toegekend laten zien. Wat haar boek vooral interessant maakt voor mijn onderzoek is het essay "Digital Memory and the Problem of Forgetting" van Chris Locke. Dit artikel gaat volgens Radstone over de relatie tussen het ontstaan van geheugen en technologische vernieuwingen, en de relatie tussen de vorm, inhoud en ervaring van geheugen en technologische ontwikkelingen.

Locke brengt deze mogelijke relaties in kaart door te beginnen bij Vannevar Bush's 'Memex machine' om vervolgens uit te komen bij het internet. Vannevar Bush was een bekende wetenschapper in zijn tijd. Hoewel hij een gedeelte van zijn ideeën voor de 'Memex' in 1933 al op papier had staan, presenteerde hij zijn systeem in 1945 in zijn bekende werk *As we may think*. Echter bij een beschrijving is het ook gebleven, hij heeft het namelijk nooit kunnen realiseren. Het was Ted Nelson die het idee van de 'Memex' in het digitale domein heeft gebracht. De 'Memex' kan ook wel beschreven worden als een hypertext-systeem, vandaar ook dat Vannevar Bush wordt ook wel gezien als de grondlegger van de hypertext. Maar Nelson was degene geweest die de term 'hypertext' heeft geïntroduceerd.

Tegenwoordig ontkomen we niet meer aan een hypertext wanneer we gebruik maken van het internet. Het bekende essay van Bush, *As we may think*, wordt daarom ook door velen aangehaald wanneer er wordt geschreven over digitale technologieën, visuele cultuur en digitale bibliotheken. Zo zal ook ik Vannevar Bush aanhalen wanneer ik belangrijke aspecten van het internet, zoals hypertexten, bespreek. Volgens Locke biedt de hypertext namelijk ook waardevolle inzichten in de relatie tussen de denkbeelden over het digitaal geheugen en het menselijke geheugen.

Locke stelt dat de 'Memex' machine, zoals beschreven in het essay van Bush, dubbel interessant is omdat het aan de ene kant een methode beschrijft om teksten te verkrijgen waarbij teksten met elkaar via links verbonden zijn, aan de andere kant biedt het een model van de werking van het menselijke geheugen. De 'Memex' was een uitbreiding van het menselijk geheugen: "Bush's Memex claims to solve human memory's key problem – forgetting."⁷

Op het internet wordt de hypertext ontdaan van de 'self-enclosed' aard van Bush's 'Memex'. Locke vergelijkt het internet daarom met vele 'Memex'-netwerken die met elkaar verstrengeld zijn. Computers zijn zo ontworpen om niets te vergeten, wat ertoe leidt dat er veel informatie beschikbaar is voor de gebruiker. Maar juist dat kenmerk van 'niet vergeten' is voor sommige cultuur- of erfgoedinstellingen de reden om kwetsbare stukken te digitaliseren en online beschikbaar te stellen. Zo is papier ook kwetsbaar en kan het op verschillende manieren door de tijd heen worden aangetast, waardoor digitalisering de uitkomst is om dergelijke werken niet te 'vergeten'.

⁷ Chris Locke, "Digital Memory and the Problem of Forgetting" in *Memory and methodology*, Radstone, Susannah. (Oxford: Berg, 2000) p 26

Bolter en Grusin, *Remediation: Understanding new media*

In het boek *Remediation* geven Jay David Bolter en Richard Grusin een uiteenzetting van hun theorie over mediatie in het digitale tijdperk. De verschillende media hebben in de afgelopen decennia elkaar opgevolgd. Bolter en Grusin beschrijven in hun boek dat elk nieuw medium eigenschappen van oudere media in zich opneemt. Ze noemen dit proces remediatie. Volgens hen willen we de media vermenigvuldigen en tegelijkertijd alle sporen van het medium laten verdwijnen: “ideally, it wants to erase its media in the very act of multiplying them.”⁸ Dit is volgens hen de dubbele logica van remediatie.

Remediatie bestaat dus uit twee vormen die tegenover elkaar staan, namelijk transparante onmiddellijkheid en hypermedialiteit. In het geval van transparante onmiddellijkheid is het medium onzichtbaar, de omlijsting (het medium) is verdwenen waardoor dat wat wordt gerepresenteerd alleen overblijft en de toeschouwer het gevoel heeft er ‘echt’ bij te zijn. Bij hypermedialiteit wordt de nadruk gelegd op het medium en de toeschouwer is zich dan ook bewust van het medium. Hypermedialiteit is niet alleen een kenmerk van nieuwe media ook bij oudere media is hier sprake van. Bolter en Grusin geven onder meer het voorbeeld van een oude middeleeuws manuscript. De grote beginnende hoofdletters zijn steeds uitvoerig versierd, maar daarnaast maken ze nog steeds deel uit van de tekst zelf. Hier integreren tekst en beeld met elkaar.

Volgens Bolter en Grusin leidt transparante onmiddellijkheid tot hypermedialiteit. “The desire for immediacy leads digital media to borrow avidly from each other as well as from their analog predecessors such as film, television, and photography.”⁹ In vele websites komen dan ook verschillende mediavormen bijeen, zoals tekst, digitale foto’s, animaties en video’s. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de website van *Het Geheugen van Nederland*. Hier kun je als bezoeker onder meer teksten lezen, foto’s bekijken, audiofragmenten beluisteren en video’s bekijken. En juist door de aanwezigheid van deze verschillende vormen worden we ons ook weer bewust van het nieuwe medium als een mediumvorm.

Het boek van Bolter en Grusin is daarom ook zeer bruikbaar voor mijn onderzoek. Nieuwe media wankelen tussen transparante onmiddellijkheid en hypermedialiteit. Bij de digitalisering van cultureel erfgoed is ook sprake van hypermedialiteit, transparante onmiddellijkheid en daarmee ook remediatie. Dit zal ook de nodige consequenties hebben voor de manier waarop mensen met cultureel erfgoed omgaan. Daarnaast bespreken Bolter en Grusin verschillende mediavormen, waaronder het internet, wat ook weer op mijn onderzoek van toepassing is. Het internet is meer dan een software protocol en tekst, het wordt voor gevarieerde doeleinden gebruikt en in Nederland maakt bijna iedereen tegenwoordig wel eens gebruik van het internet.

Bolter en Grusin waren een van de eersten die het begrip remediatie koppelden aan nieuwe media. Echter, in de jaren zestig had Marshal McLuhan (1964) met zijn ‘medium is the message’ al laten zien dat de inhoud van een medium, vaak een ander medium is. Ook Paul Levinson gebruikt in zijn boek *The Soft Edge* (1997) het begrip remediatie om te beschrijven hoe het ene medium het ander hervormt. Zijn theorie beschrijft een progressieve ontwikkeling: de ‘nieuwe’ media zijn een verbeterde vorm van de ‘oudere’ media. Bolter en Grusin stellen daarentegen dat remediatie twee kanten uit werkt. Volgens hen kunnen de oude media ook de nieuwe media hervormen en vervangen de nieuwe media niet noodzakelijkerwijs oude media. Ze beschouwen remediatie als een wederzijds proces. Volgens Bolter en Grusin presenteren de nieuwe media zichzelf net als hun voorgangers, ook als vernieuwde en verbeterde versies van andere vormen van media. Daarnaast proberen de ‘oudere’ elektronische en geprinte media, door de opkomst van nieuwe digitale media, hun status in onze cultuur te herbevestigen. Door de digitalisering van cultureel erfgoed, zoals oude manuscripten, wordt de status van dergelijke vormen van geprinte media ook opnieuw bekrachtigd.

⁸ Bolter, Jay David en Grusin, Richard. *Remediation: Understanding New Media*. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000) p 5

⁹ Ibid., p 9

Lev Manovich, *The Language of New Media*

Lev Manovich is hoogleraar aan de Universiteit van Californië in San Diego, bij de afdeling Visuele Kunsten, nieuwe mediakunst en –theorie. In zijn boek *The Language of New Media* (2001) plaatst hij de nieuwe media in het veld en daarbij heeft hij in het bijzonder aandacht voor film. Manovich gaat in zijn boek onder meer in op de specificiteit en materialiteit van de nieuwe media. Met name hoofdstuk 1, waarin hij een beschrijving geeft van wat nieuwe media nu eigenlijk is, en hoofdstuk 2 over de interface zijn van interessant voor mijn onderzoek. Zijn theorieën zijn in te passen in het debat over remediatie, maar zijn visie op interfaces is ook erg bruikbaar. Interfaces spelen namelijk een belangrijke rol bij het gebruik van het internet en hoe mensen informatie vergaren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de desktop van je computer. Dit is het veld waar je mee werkt wanneer je gebruik wilt maken van het internet om bijvoorbeeld gedigitaliseerd cultureel erfgoed te bekijken.

Over interfaces is al meer geschreven, zoals door Stephen Johnson *Interface Culture* (1997), Jan Simons in *Interface en cyberspace: Inleiding in de nieuwe media* (2002), en door Mark Lister e.a. in *New Media: a critical introduction* (2003). Volgens Lister e.a. wordt bijvoorbeeld het begrip interface meestal gebruikt om de software aan te duiden waardoor mensen computers kunnen gebruiken en toegang hebben tot de vele lagen van een onderliggende code wat ervoor zorgt dat een software kan functioneren¹⁰.

Manovich kijkt in zijn boek verder dan de technologische beschrijving van interface. Volgens Manovich is de rol van de computer sinds jaren negentig verschoven van een bepaalde technologie naar een filter voor allerlei vormen van cultuur en artistieke productie. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de ('human-computer') interface: "The interface shapes how the computer user conceives of the computer itself. It also determines how users think of any media object accessed via a computer."¹¹ Dit geeft al aan dat de interface ook bepalend is bij het bekijken, lezen of bestuderen van gedigitaliseerd cultureel erfgoed via je computer.

Manovich introduceert in zijn boek ook het begrip 'cultural interface', een concept dat ook van toepassing is bij de digitalisering van cultureel erfgoed. Door het toenemende gebruik van computers, werden computers steeds meer ingezet om allerlei vormen van media op te slaan, te distribueren of er toegang tot te krijgen. Culturele data, zoals teksten, foto's, films, muziek, werden hierdoor steeds meer toegankelijk en gedistribueerd via computers: "we are no longer interfacing to a computer but to culture encoded in digital form."¹² Manovich gebruikt daarom ook de term 'cultural interface' om dit proces weer te geven. Hiermee verwijst hij naar de manieren waarop computers culturele data presenteren en wij omgaan met deze data.

Verder biedt Manovich met zijn ideeën over interactiviteit en hyperteksten ook vele mogelijkheden om naar de omgang met gedigitaliseerd cultureel erfgoed te kijken. Volgens hem zijn namelijk op computergebaseerde media altijd interactief. De gebruiker kan namelijk de informatie op het scherm manipuleren. Daarnaast kan de hypertekst daarbij de lezer oneindig van de ene tekst naar een andere tekst leiden. Manovich beschouwt daarom de nieuwe media cultuur als een oneindig plat oppervlak waarin individuele teksten lukraak worden geplaatst in geen bepaalde volgorde.

¹⁰ Lister, Martin et al. *New Media: a critical introduction*. (Londen: Routledge, 2003) p 388

¹¹ Manovich, Lev. *The Language of New Media*. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2001) p 64-65

¹² Ibid., p 69-70